

Elżbieta Napora

Związek komunikacji samotnej matki i inteligencji emocjonalnej synów i córek z cechami rodziny

Studia nad Rodziną 14/1-2 (26-27), 145-164

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elżbieta NAPORA

ZWIĄZEK KOMUNIKACJI SAMOTNEJ MATKI I INTELIGENCJI EMOCJONALNEJ SYNÓW I CÓREK Z CECHAMI RODZINY

Wprowadzenie

Teoretycy i badacze zajmujący się rodziną podnoszą wagę komunikacji rodzica z dorastającym dzieckiem, umieszczając ją w centrum swoich badań i rozpatrując w różnych aspektach. W publikacjach ujmowana jest jako spójne przekazywanie informacji, wyrażające wsparcie i pomagające skutecznie rozwiązywać problemy¹. Skuteczność komunikacji wiąże się z umiejętnościami przesyłania zrozumiałych i zwięzłych komunikatów². Dzięki temu, rodzina może lepiej sprostać wymaganiom związanym z rozwojem dziecka oraz zaistniałym nowym sytuacjom³. Może być narzędziem kontroli oraz wpływu na zachowanie innych, wywołując szereg rezultatów w stosunkach międzyludzkich⁴.

Literatura naukowa klasyfikująca komunikację za kryterium różnicujące uznaje otwartość, która polega na szczerym i prostoliniowym ujawnianiu siebie⁵. Przybiera różne nasilenie, przechodząc od stanu otwartego do zamkniętego i które, określane jest stylem komunikacji lub formą nadawaną

¹ Por. D. H. Olson, H. Barnes, Family Communication. Minneapolis Life Innovations 2004.

² Por. W. P. Dickson, Accuracy versus style of communications in parent-child interaction, "International Journal of Psycholinguistics" 1980, 17/18, pp. 119-130.

³ Por. D. H. Olson, D. Gorall, FACES IV: Innovations and applications. Minnesota Life Innovations 2004.

⁴ Z. Nęcki, Komunikowanie interpersonalne, Wrocław 1992.

⁵ Por. I. Janicka, Empatia a poziom otwartości partnerów w różnych jakościowo grupach małżeństw, „Przegląd Psychologiczny” 1993, nr 1, s. 39-48.

przekazywanym treściom⁶. Opracowania na ten temat, prezentują mniej lub bardziej złożone sposoby definiowania stylu. M. Grygielski powołując się na Chaffee'a i in. ujmuje go jako sposób porozumiewania się danej osoby z innymi⁷. Bardziej precyzyjne ujęcie stylu podaje B. Harwas-Napierała określając go jako pozawerbalne i werbalne sposoby reagowania na sygnały dotyczące tego, w jaki sposób powinny być rozumiane treści, jak interpretowane i selekcjonowane⁸. Styl jest indywidualną cechą zachowania jednostki oraz efektem układu ról i znaczenia poszczególnych członków w rodzinie⁹. Składa się na niego treść i jakość komunikatów, uzależnionych od doświadczeń człowieka. Jednym z dwóch stylów jest otwartość komunikacji, dzięki której następuje spontaniczne wyrażanie przekonań, uczuć¹⁰. Styl otwarty sprzyja wyzwalanii i wzmacnianiu wzajemnego odkrywania siebie, a wzrost zaangażowania prowadzi do przyjaźni¹¹. E. Płaszczyński cytując badania Jourard'a podkreśla, że otwartość wzrasta wraz z poziomem miłości i zaufania¹², a u dziecka powstaje swoboda wyrażania emocji¹³. Drugim rozróżnianym stylem jest komunikacja z trudnościami, opisywana jako kontrola dziecka i demonstrowanie przewagi nad nim. Wpisuje się w niego kłótniwość i obrażanie¹⁴, jako elementy potencjalnie ujemne dla każdej relacji. Następstwem tego stylu jest powściągliwość

⁶ Por. M. Grygielski, *Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami*, Lublin 1999.

⁷ Zob. Chaffee i in. 1973 za: M. Grygielski, *Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami*, dz. cyt.

⁸ Zob. B. Harwas-Napierała, *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*, Poznań 2006, s. 26.

⁹ Por. D. H. Olson, D. H. Sprenkle, C.R.S. Russell, *Circumplex Model of marital and family systems. I. Cohesion and adaptability dimensions, family types, and clinical applications*, *Family Process* 1979, 18, pp. 3-28.

¹⁰ Zob. M. Jasiołcki, *Poziom otwartości Ja jako wskaźnik zmian w znaczących relacjach interpersonalnych*, „*Psychologia Wychowawcza*” 1990, nr 4, s. 193-202.

¹¹ Por. I. Altman, D. Taylor, *Social Penetration: The Development of Interpersonal Relationships*, New York Holt, Rinehart and Winston 1973.

¹² Zob. Jourard 1971za: E. Płaszczyński, *Otwartość w diadach małżeńskich*, Częstochowa 1993, s. 40.

¹³ Por. A. G. Halberstadt, *Family socialization of emotional expression and non-verbal communication styles and skills*, *Journal of Personality and Social Psychology* 1986, 51, 4, pp. 827-836.

¹⁴ Por. M. Grygielski, *Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami*, dz. cyt.

i małomówność dziecka¹⁵, nastoletnia przestępczość¹⁶, niechęć do komunikowania się z innymi¹⁷.

Zagadnienie komunikacji rodzica z dorastającym, rozpatrywane jest z różnych perspektyw. J. B. Miller i M. Lane udowadniają zasadnicze znaczenie matki w procesie dorastania¹⁸. Nastolatki, które spędzają więcej czasu i doświadczają bardziej pozytywnego traktowania, przeżywają więcej pozytywnych emocji. P. Noller i S. Bagi odkrywają, że młodzi obydwu płci, deklarują częstsze komunikowanie się z matką na wielu płaszczyznach, poza tematami politycznymi, o których wolą rozmawiać z ojcem¹⁹. Omawiając zagadnienie komunikacji, autorzy zwracają uwagę na związek warunków rodziny z funkcjonowaniem rodziców. Podkreślają wykształcenie, jako czynnik skłaniający rodzica do dbałości w wychowaniu dziecka o rozwój autonomii i samokontroli, internalizację norm, a także wyrażają przekonanie, że zachowanie powinno być kierowane czynnikami wewnętrznymi²⁰. W. Sikorski w badaniach uchwycił wykształcenie i miejsce zamieszkania rodzica, jako zmienne sprzyjające ambitnym planom edukacyjnym badanej młodzieży²¹. Natomiast aktywność zawodowa matki, skutkuje wyższym poczuciem wartości i satysfakcją z życia²². Poza tym, matki pracujące wyróżniają się od niepracujących inteligencją i zadowoleniem²³. Biorąc to pod uwagę widać, że w literaturze

¹⁵ Por. L. Kelly, J. A. Keaten, C. Fincb, L. B. Duane, P. Hoffman, M. M. Micheis, Family communication patterns and the development of reticence. *Communication Education* 2002, 51, pp. 202-209.

¹⁶ R. Clark, G. Shields, Family communication and delinquency, *Adolescence* 1997, 32, pp. 81-92.

¹⁷ T. D. Elwood, D.C. Schrader, Family communication patterns and communication apprehension, *Journal of Social Behavior and Personality* 1998, 13, pp. 493-502.

¹⁸ Por. J.B. Miller, M. Lane, Relations between young adults and their parents, *Journal of Adolescence* 1991, 14, 2, pp. 79-194. References and further reading may be available for this article. To view references and further reading you must this article.

¹⁹ P. Noller, S. Bagi, Parent-adolescent communication, *Journal of Adolescence* 1985, 8, 2, pp. 125-144.

²⁰ K. Skarżyńska, Wartości rodzicielskie matek i ojców, „Psychologia Wychowawcza” 1990, nr 1-2, s. 2.

²¹ W. Sikorski, Postawy rodzicielskie w percepcji dorastających a poziom ich aspiracji edukacyjnych, „Psychologia Wychowawcza” 2000, nr 2-3, s. 190.

²² K. Wałęcka-Matyja, Percepcja postaw swoich matek przez dorastające dzieci, „Małżeństwo i Rodzina” 2005, nr 1-2, s. 47.

²³ S. Zalewska, Wpływ pracy zawodowej matki na dziecko w opinii psychologów klinicznych, „Zagadnienia Wychowania a Zdrowie Psychiczne” 1989, nr 3-4, s. 89.

podejmuje się temat komunikacji i podkreśla, że pozytywna komunikacja pomaga rodzinie lepiej funkcjonować, ułatwia rozwiązywanie trudności, wspiera w zmianach życiowych. Jej efektywność ma dodatni związek z doświadczaniem wyższej satysfakcji z życia²⁴. Podejmowane są również badania, nad uchwyceniem związków między warunkami rodziny a poczuciem wartości rodzica i planami życiowymi dorastających.

Rzadko podejmowane są badania nad zagadnieniem komunikacji samotnej matki. R. Pawłowska rozpoznając oddziaływanie wychowawcze tych rodzin, uchwyciła dwa sposoby komunikowania się – tłumaczenie i przekonywanie dorastających²⁵. Poza nimi, matka preferuje formy o charakterze formalnym, przejawiane w nawykowych pytaniach o odrobione lekcje, w wydawaniu poleceń dotyczących organizacji dnia codziennego, udzielaniu upomnień na zapas²⁶. Komunikaty te, pozbawione są głębszego rozeznania sytuacji, a ilość relacji werbalnych w tych rodzinach jest mniejsza niż w rodzinach pełnych i to powoduje, zubożanie wiedzy o dziecku. Badania nie pokazują dostatecznie jasno, które warunki rodziny niepełnej, wykazują związek z komunikacją. Powstaje zatem pytanie, o związek warunków rodziny niepełnej z jakością komunikacji samotnej matki.

W literaturze naukowej podkreśla się cechy rodziny wykazujące związek z funkcjonowaniem dorastających i zależność z inteligencją emocjonalną. Inteligencja emocjonalna ujmowana jest jako zbiór różnych zdolności, dzięki którym jednostka wykorzystuje własne emocje w codziennych zachowaniach i w rozwiązywaniu problemów²⁷. Stanowi źródło interpersonalnych umiejętności, niezbędnych w interakcjach w środowisku pozarodzinnym²⁸, wykorzystywanych w osiąganiu celów. Podlega rozwojowi, w którym ujawniana otwartość dziecka na uczucia innych, prowadzi do nabywania elementarnych metod refleksji nad własnymi emocjami oraz ich rozumienia i kontrolowania²⁹. Ta świadoma regulacja emocji wiąże się z percepcją możliwości komu-

²⁴ Por. D. H. Olson, H. Barnes, *Family Communication*. Minneapolis Life Innovations 2004.

²⁵ R. Pawłowska, *Trudności wychowawcze matek samotne wychowujących dzieci*, „Problemy Rodziny” 1990, nr V-VI, s. 10.

²⁶ Zob. E. Adamczuk, *Samotne matki wobec dylematów wychowawczych*, „Problemy Rodziny” 1991, nr 6, s. 9.

²⁷ Por. P. Salovey, J. D. Mayer, D. Caruso, *Pozytywna psychologia inteligencji*, w: *Psychologia pozytywna*, red. J. Czapiński, Warszawa 2004, s. 380-398.

²⁸ Por. D. Goleman, *Emotional Intelligence*, New York 1995.

²⁹ J. D. Mayer, P. Salovey, *What is emotional intelligence?* w: *Emotional development and emotional intelligence*, red. P. Salovey, D.J. Sluyter, New York 1997.

nikowania się rodzica z dzieckiem³⁰. Odczytywanie tych emocji, rozwija się wraz ze zdolnością spostrzegania własnych.

Poziom wymiarów inteligencji emocjonalnej skutkuje udowodnionymi empirycznie konsekwencjami w funkcjonowaniu jednostki. Wskazuje się na związek zdrowia psychicznego dorosłych z empatią i kontrolą własnych emocji³¹. Dalej udowodniono, że w ocenie zdolnej młodzieży 4 wymiary inteligencji emocjonalnej mają największe znaczenie³². Są to: 1. akceptowanie, wyrażanie i wykorzystywanie swoich emocji, oznaczone dla uproszczenia jako AKC, 2. empatia czyli rozpoznawanie i rozumienie emocji innych ludzi, oznaczona przez EMP; 3. KON kontrola poznawcza nad własnymi emocjami; oraz 4. ROZ rozumienie i uświadamianie sobie własnych emocji, co jest związane z umiejętnością współzycia społecznego. Okazuje się, że uzdolniona młodzież, uzyskuje najwyższe oceny z testów badających ROZ i KON, a w następnej kolejności plasują się wyniki z EMP i AKC³³. W badaniach N. Eisenberg i M. Fabes pokazuje się dodatni związek między empatią rodziców a wyrażanym uznaniem wobec sposobu ujawniania emocji przez dziecko³⁴. Dalej, wyniki badań E. Napory wykazały istotny związek wymiarów inteligencji emocjonalnej samotnych matek: AKC i EMP ze skalą kobiecości dorastających córek³⁵. Natomiast, badając zagadnienie utrzymania dyscypliny przez rodziców, naukowcy odkryli, że ci którzy w swoich kontaktach z dzieckiem są ciepłi, czuli i konsekwentni, kształtują wyższy poziom kompetencji emocjonalnych, aniżeli szorstcy i odrzucający³⁶. Niekorzystnym czynnikiem w rozwoju emocjonalnym dziecka jest brak satysfakcji rodzica z relacji we-

³⁰ J. D. Mayer, Emotion, intelligence, emotional intelligence, w: *The handbook of affect and social cognition*, red. J. P. Forgas New Jersey 2000, s. 419.

³¹ Por. R. D. Lennox, R. N. Wolfe, Revision of the self-monitoring scale, *Journal of Personality and Social Psychology* 1984, 46, 6, pp. 1349-1364.

³² Por. D.W. Chan, Dimensions of Emotional Intelligence and Their Relationships with Social Coping Among Gifted Adolescents in Hong Kong, *Journal of Youth and Adolescence* 2003, 32, 6, pp. 409-418.

³³ Tamże.

³⁴ N. Eisenberg, M. Fabes, i in., The relations of parental characteristics and practices to children's vicarious emotional responding, *Child Development* 1991, 62, pp. 1393-1408.

³⁵ E. Napora, Rodzinne uwarunkowania psychospołecznego funkcjonowania dorastających córek, *SnR* 2009, nr 1-2, s. 241.

³⁶ M. A. Leopold, Życie rodzinne a kompetencje emocjonalne dziecka, „Edukacja i Dialog” 2000, nr 4, s.18.

wnętrz rodziny³⁷. K. Knopp wiąże to z negatywnymi interakcjami między jej członkami, włączając mniejszą uwagę poświęcaną dziecku i mniejszą wrażliwość na wysyłane przez nie sygnały³⁸. W badaniach E. Napora i A. Schneider podkreśla się znaczenie związku między otwartą komunikacją samotnej matki z wymiarami inteligencji emocjonalnej, dorastających córek i synów³⁹. Komunikacja ta, sprzyja rozwojowi kontroli nad emocjami KON oraz rozumieniu emocji ROZ u synów, które są niezbędne w procesie przystosowania społecznego. Jednocześnie nie stwierdza się, by styl komunikacji samotnej matki wykazywał istotny związek z poziomem wymiarów inteligencji emocjonalnej córek, które były poddane badaniu. Powstaje zatem drugie pytanie o związek warunków rodziny niepełnej z inteligencją emocjonalną młodzieży.

Z przeglądu badań wynika, że ważną rolę w kształtowaniu inteligencji emocjonalnej odgrywają rodzice, ich kompetencje, stosunek uczuciowy do dziecka. Stąd, postawione wcześniej pytania są następstwem powszechnie akceptowanej opinii, że skutki wynikające ze zmiany struktury rodziny mogą ujawniać się w charakterze zachodzących zależności. Przedstawione wyniki badań rozeznają sytuację młodzieży w rodzinie niepełnej i stanowią kontynuację podobnych badań w dziedzinie psychologii wieku dojrzewania, zarówno pochodzenia zagranicznego⁴⁰, jak i polskiego⁴¹. Są bezpośrednio odpowiedzią na pilną potrzebę pomocy jakiej wymaga młodzież, żyjąca w rodzinach niepełnych w społecznościach wiejskich i małych miejscowości, która często nie jest w stanie rozwinąć w pełni swoich zdolności.

³⁷ A. K. Knopp, Inteligencja emocjonalna a temperament studentów oraz postawy rodzicielskie ich matek i ojców, „Roczniki Psychologiczne” 2007, nr 2, s. 113-133.

³⁸ Tenże, Inteligencja emocjonalna oraz możliwości jej rozwijania u dzieci i młodzieży, Warszawa 2010.

³⁹ E. Napora, A. Schneider, The influence of parenting style in single mother families from the South of Poland on selected aspects of emotional functioning of the adolescents in homogeneous and heterogeneous dyads, *Polish Journal of Applied Psychology* 2010, nr 8, 1, pp. 59-74.

⁴⁰ P. Noller, V. Callan, Adolescent's Perceptions of the Nature of Their Communication with Parents, *Journal of Youth and Adolescence* 1990, 19, 4, pp. 349-362.

⁴¹ Por. M. Grygielski, Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami, dz. cyt; też, T. Rostowska, Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie. Analiza psychologiczna, Łódź 2001.

Metodologiczne podstawy badań

Badania oparto na założeniu w którym, podnosi się znaczenie homogeniczności związku między rodzicem a dzieckiem⁴². Podkreśla ono, że związek jest lepszy w diadzie matka – córka oraz ojciec – syn, aniżeli w diadzie matka – syn i ojciec – córka⁴³. Ma podstawę w dawno zaakceptowanych przekonaniach, co do roli płci w procesie socjalizacji dziecka, które mówią, że dziecko lepiej jest rozumiane przez rodzica tej samej płci⁴⁴. Jakkolwiek nie zebrano odpowiedniej ilości dowodów empirycznych na postawienie prostego i jednoznacznego wniosku, że dla dziecka w diadzie homogenicznej warunki wychowawcze są lepsze niż w diadzie heterogenicznej⁴⁵. Zagadnienie to jest skomplikowane i mimo, iż nie zaprzecza się, że homogeniczność jest ważna, to należy zaznaczyć, że inne czynniki mogą wykazywać związek z warunkami sprzyjającymi rozwojowi dorastających. Punktem zainteresowania w opracowaniu uczyniono cechy rodziny niepełnej, takie jak: wiek matki, wykształcenie, ilość dzieci, czas nieobecności ojca, miejsce zamieszkania. Opracowanie jest kontynuacją prowadzonych badań poszukujących uwarunkowań psychospołecznego funkcjonowania dorastających córek i synów. Skupia się na rodzinach samotnych matek, których przybywanie urasta do normy społecznej⁴⁶, a obserwowane obecnie tendencje prowadzą do izolowania tych grup, we własnym środowisku lokalnym. Dystans stwarzają same matki, a także ich dzieci – przyczyną upatruje się w poczuciu inności⁴⁷. Celem pracy jest zatem, uchwycenie warunków rodziny niepełnej wykazujących związek z komunikacją matki i inteligencją emocjonalną, w diadach homogenicznych i heterogenicznych.

⁴² Por. W. A. Collins, G. Russell, Mother-child and father-child relationships in middle childhood and adolescence: a developmental analysis, *Development Review* 1991, 11, pp. 99-136.

⁴³ L. Kulik, Predicting Gender Role Stereotypes among Adolescents In Israel: The Impact of Background Variables, Personality Traits, and Parental Factors, *Journal of Youth Studies* 2005, 8, 1, pp. 111-129.

⁴⁴ M. E. Lamb, Fathers and child development: An integrated overview, w: *The role of the father in child development*, red. M. Lamb, New York 1981, s. 1-70.

⁴⁵ A. Russell, J. Saebel, Mother-Son, Mother-Daughter, Father-Son, and Father-Daughter: Are They Distinct Relationships? *Developmental Review* 1997, 17, 2, pp. 111-147.

⁴⁶ Por. E. Marynowicz-Hetka, *Dziecko w rodzinie problemowej. Pomoc w rozwoju*, Warszawa 1987.

⁴⁷ Por. J. Pielkowa, *Rodzina samotnej matki jako środowisko wychowawcze*, Katowice 1987.

Jakość komunikacji wyrażono wynikiem pomiaru otwartości i stylu z trudnościami, które wybrano jako parametr odzwierciedlający właściwość procesu wychowawczego⁴⁸. Następnie zbadano związek warunków rodziny samotnej matki ze stylem komunikowania oraz z wymiarami inteligencji emocjonalnej, będących wskaźnikiem rozwoju psychospołecznego dorastających. Stopień tego rozwoju oceniono przez pomiar poziomu wymiarów, tworzących inteligencję emocjonalną. Wyróżnione wymiary mogą być mierzone indywidualnie⁴⁹ i zaklasyfikowane do następujących dziedzin: a) ocena i wyrażanie emocji b) regulacja, c) wykorzystywanie emocji. W ten sposób, całość badań sprowadzono do oceny stylu komunikacji samotnej matki z córką i synem, w powiązaniu z ustaleniem związku między cechami rodziny. Dalej, ustaleniem związku tych samych cech z wynikami wymiarów inteligencji emocjonalnej dorastających. Zatem, powstała możliwość oszacowania, w której z diad – matki z córką czy matki z synem, występuje związek umożliwiający rozwój psychospołeczny dorastającego przy współzależności cech rodziny. W pracy otrzymano również wynik ogólny inteligencji emocjonalnej, który jest efektem wymiarów oraz wziętych pod uwagę szeregu innych, dodatkowych cech psychicznych. Brak wystarczającej ilości doniesień empirycznych mających na celu rozeznanie związku między omawianymi zmiennymi, uzasadnia poszukiwania w tym nurcie.

Badania te są częścią większego projektu, mającego na celu poprawę samopoczucia młodzieży pochodzącej z rodzin samotnych matek południowej Polski. Zmierzaly one do udzielenia odpowiedzi na dwa problemy 1) które z warunków rodziny niepełnej wykazują związek z komunikacją samotnych matek i jaka jest ich siła? oraz 2) czy istnieje zależność między tymi warunkami a inteligencją emocjonalną synów i córek – jeżeli tak, to o jakim charakterze i sile? Znalezienie pozytywnej odpowiedzi na którekolwiek z powyższych pytań, pomogłoby częściowo zidentyfikować problemy, które mogą stać na drodze dorastającym, i które mogą utrudniać odniesienie życiowego sukcesu. Być może istnieje sposób, by tym problemom zapobiec i stworzyć mło-

⁴⁸ M. A. Miller-Day, Parent-Adolescent Communication about Alcohol, Tobacco and Other Druguse, *Journal of Adolescent Research* 2002, 1, 17, (6), pp. 604-616; A. Kalil, J. Eccles, Parent-adolescent relationships, parenting behaviours, and maternal well-being in single vs. two-parent black families, the Biennial Meeting of the Society for Research on Adolescence, San Diego 1994.

⁴⁹ K. A. Barchard, M. M. Christensen, Dimensionality and higher-order factor structure of self-reported emotional intelligence, *Personality and Individual Differences* 2007, 42, 6, pp. 971-985.

dym możliwość odkrywania ukrytych i obecnie nie w pełni wykorzystanych swoich zdolności.

Postawiono następującą hipotezę, komunikacja matek oraz wymiary inteligencji emocjonalnej córek i synów wykazują związek z warunkami rodziny, wiekiem matki, wykształceniem, ilością dzieci, czasem nieobecności ojca, miejscem zamieszkania, który zależy od typu diady. Hipotezę uszczegółowiono do dwóch wymiarów 1) warunki rodziny stanowią istotne predyktory otwartej komunikacji samotnej matki w diadzie homogenicznej niż, heterogenicznej oraz 2) warunki te, wykazują istotną zależność z wymiarami inteligencji emocjonalnej w parach matka-córka, aniżeli matka-syn. Przy czym diada homogeniczna, w myśl wcześniejszych założeń, pozwala stworzyć lepsze warunki wychowawcze, w wyniku czego córki wychowywane w tych rodzinach lepiej funkcjonują, niż synowie. Pierwszą część hipotezy można zilustrować graficznie w następujący sposób: typ diady → warunki rodziny → styl komunikacji → psychospołeczne funkcjonowanie dorastającego lub używając wielkości mierzalnych: typ diady → cechy rodziny → styl komunikacji → poziom inteligencji emocjonalnej dorastających i jej 5 wymiarów. Całość analizy wyników zmierzała do uchwycenia związków między tymi zmiennymi.

Metody badawcze

Skala Komunikowania się Rodziców z Dorastającymi Dziećmi opracowana przez Olsona (1979) posłużyła do zdiagnozowania stylu komunikacji zachodzącej pomiędzy rodzicem a córką i synem w percepcji badanej młodzieży. Skala składa się z 20 stwierdzeń (pozycji skalowych typu Likerta) i zawiera dwie podskale, z których każda zawiera 10 pozycji. Pierwsza podskala umożliwia dokonanie pomiaru otwartości komunikacji, druga trudności w komunikacji. Badana osoba określa w formie liczby naturalnej z przedziału 1 do 5, w jakim stopniu dane twierdzenie odnosi się do jej matki, gdzie: 1 – oznacza, że całkowicie się nie zgadza, zaś 5 – że całkowicie się zgadza z danym twierdzeniem. W skali tej młodzież wyraża swoje oceny dotyczące percepcji i doświadczenia komunikacji z matką⁵⁰. Pytania obejmowały szeroki zakres osobistych myśli, opinii, doświadczeń życiowych. Wynik z każdej podskali oblicza się poprzez zsumowanie ocen każdego z 10 stwierdzeń, podanych przez badanego.

⁵⁰ Strona internetowa, www.facesiv.com

Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej (EIPQ)⁵¹ posłużył do testowania poziomu wymiarów inteligencji emocjonalnej każdego z badanych. Kwestionariusz zawiera 94 pozycje typu Likerta, z których 54 pozwala na ocenę czterech wymiarów inteligencji emocjonalnej: AKC, w skład którego wchodzi 15 pozycji, EMP składającego się z 18 pozycji, KON z 11, a ROZ 10. 40 dodatkowych stwierdzeń jest użytych w powiązaniu z powyższymi by ocenić inteligencję emocjonalną. Wynik sumaryczny EIPQ, oznaczony przez Wynik ogólny jest sumą punktów uzyskanych za odpowiedzi na wszystkie 94 pozycje kwestionariusza i jest ogólną miarą inteligencji emocjonalnej. Ostatecznie badany otrzymuje pięć wyników ze skal: AKC, EMP, KON i ROZ oraz dla całego kwestionariusza – Wynik ogólny. Następny kwestionariusz zawierał pytania dotyczące czynników społecznych badanych osób: płci, wieku, wykształcenia matki, liczby dzieci, czasu nieobecności ojca, miejsca zamieszkania, które posłużyły do sporządzenia charakterystyki badanych oraz wykorzystano je do analizy związku między zmiennymi.

Procedura i osoby badane

Badani pozyskiwani byli dzięki współpracy z ośrodkami udzielającymi wsparcia rodzinie oraz dzięki pomocy pedagogów szkolnych, opiekujących się rodzinami niepełnymi. Uczestnicy badań w ilości 198 osób pochodzili z południowej Polski – było 99 samotnych matek, 64 córki i 35 synów. Matki oceniane były za pomocą kwestionariuszy wypełnionych przez ich dorastające dzieci, z których 9 kwestionariuszy wypełnionych przez dorastających było niekompletnych i zostały odrzucone przy analizie wyników. Ilość uczestników biorących udział w testach była obliczona wstępnie w fazie planowania projektu i ustalona na 99 diad, 64 homogenicznych i 35 heterogenicznych. Dzięki ścisłemu ustaleniu ilości uczestników badań zminimalizowano ilość decyzji, które musiał podejmować kierownik ankietatorów, a jednocześnie otrzymano ilość danych, która pozwoliła na rzetelną analizę statystyczną wyników. Charakterystyka badanych osób w tab.1.

Matki z heterogenicznych diad były przeciętnie młodsze niż matki z homogenicznych (średnia i mediana były dla nich niższe), a średni wiek synów był niższy niż wiek córek. Matki w parach z synem były lepiej wykształcone i większa ich liczebność mieszkała w miastach. Miały one mniejszą przecięt-

⁵¹ A. Jaworowska, A. Matczak, Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej. Podręcznik, Warszawa 2005.

na ilość dzieci i więcej synów niż córek, było jednakami. W obu typach diad ilość dzieci w rodzinie wahała się między 1 i 5.

Tab.1. Charakterystyka matek i dorastających córek i synów

L.p.	Warunki rodziny	Statystyczne dane opisowe	Diada homogeniczna		Diada heterogeniczna	
1.	Wiek matek	Średnia	43,64		41,9	
		Mediana	43		41	
		SD	6,35		5,92	
		Rozstęp	35-60		30-54	
2.	Wiek dorastającego	Średnia	17,04		16,08	
		Mediana	17		17	
		SD	2,05		2,26	
		Rozstęp	12-20		12-20	
3.	Ilość dzieci	Średnia	2.2		2.1	
		Mediana	2		2	
		SD	1.2		1.03	
		Rozstęp	1-5		1-5	
4.	Czas nieobecności ojca	Średnia	6,7		9,16*	
		Mediana	6		7	
		SD	3,88		4,96	
		Rozstęp	1-19		3-19	
5.	Przedziały nieobecności ojca	1 – 5	31	48,5%	9	36,0%
		6 – 10	25	39,0%	9	36,0%
		> 11	8	12,5%	7	28,0%
6.	Wykształcenie matek	zawodowe	20	31,2%	14	40,0%
		średnie	35	54,8%	14	40,0%
		wyższe	9	14,0%	7	20,0%
7.	Miejsce zamieszkania	wieś	22	34,3%	6	17,0%
		miasto	42	65,7%	29	83,0%

*obliczenia zastosowano do informacji uzyskanych od 25 (100%) samotnych matek

Wyniki

Przyjęcie lub odrzucenie hipotez poprzedzono obliczeniem szeregu wielkości statystycznych bazując na danych, otrzymanych z zastosowanych metod. Pierwsza grupa wyników przedstawiona w tab. 2 pokazuje związki między badanymi zmiennymi, które są częściej zasadnicze w diadach heterogenicz-

nych niż, zależności w diadach homogenicznych. Do ustalenia związków zastosowano korelacyjną analizę statystyczną (r Pearsona). Wyniki w tab. 2.

Tab.2. Istotność związku między warunkami rodziny a komunikacją samotnej matki

Lp	Warunki rodziny	Matki z diady heterogenicznej		Matki z diady homogenicznej	
		Typy komunikacji			
		Otwartość	Trudności komunik.	Otwartość	Trudności komunik.
1.	Wiek matki r t	0,044	0,229 1,351	-0,011	-0,060
2.	Wykształcenie r t	0,182 1,063	-0,196 -1,147	0,266* 2,173	-0,133 -1,091
3.	Liczba dzieci r t	-0,120	0,134	-0,037	0,094
4.	Czas nieobecności ojca r t	-0,006	-0,192 -1,123	-0,130 -1,031	0,056
5.	Miejsce zamieszkania r t	0,237 1,401	-0,054	0,253* 2,059	-0,036

$n=35$ liczebność matek w diadach heterogenicznych; $n=64$ liczebność matek w diadach homogenicznych; p.i.* [mniejsze lub równe] 0,05.

Niektóre wyniki związku między warunkami rodziny, a stylem komunikacji są istotne statystycznie w diadach homogenicznych. Otóż, dodatni istotny związek wystąpił między komunikacją otwartą a wykształceniem $r(64)=0,26$, $p<0,05$ i miejscem zamieszkania $r(64)=0,25$, $p<0,05$. Pozostałe zmienne rodziny wiek matki, liczba dzieci i czas nieobecności ojca wykazują słaby stopień zależności z otwartą komunikacją. Natomiast, liczba dzieci i czas nieobecności ojca wskazuje na słabą dodatnią korelację z komunikacją z trudnościami. Zaś, wykształcenie, wiek matki, miejsce zamieszkania osiągają słabą ujemną korelację z tym stylem. Dodatkowo związki w diadach heterogenicznych występują między wykształceniem a komunikacją otwartą $r(35)=0,18$ i miejscem zamieszkania, które są zależnością wyraźną ($r(35)=0,23$), choć

nieistotną. Liczba dzieci i czas nieobecności ojca ujemnie koreluje z komunikacją otwartą matki, a jej wiek dodatnio i wskazuje na niewielką zależność. Dalej, ostatnia zmienna wykazuje wyraźną dodatnią lecz nieistotną statystycznie zależność, z komunikacją z trudnościami ($r(35)=0,22$). Natomiast, wykształcenie ($r(35)=-0,19$) i czas nieobecności ojca ($r(35)=-0,19$) wykazują wyraźną ujemną zależność.

Przedstawione efekty w dwóch kolejnych tabelach, dotyczą oczekiwań związków warunków rodziny z wymiarami inteligencji emocjonalnej w parach matka-syn (tab.3) i matka-córka (tab.4).

Tab. 3. Istotność związku warunków rodziny z wymiarami inteligencji emocjonalnej synów

Lp	Wymiary IE					Wynik ogólny
	Cechy rodziny	AKC	EMP	KON	ROZ	
1.	Wiek matki r t	-0,213 -1,252	-0,017	0,248 1,470	0,047	0,019
2.	Wykształcenie r t	0,305* 1,839	0,022	-0,096	-0,199 -1,166	0,169
3.	Liczba dzieci r t	-0,179 -1,045	0,065	0,444** 2,846	0,129	0,082
4.	Czas nieobecności ojca r t	0,110	0,001	0,326* 1,980	0,471** 3,065	0,283 1,694
5.	Miejsce zamieszkania r t	0,252 1,495	0,328* 1,993	0,130	0,124	0,274 1,434

n=35 liczebność synów; p.i.* [mniejsze lub równe] 0,05; p.i.** [mniejsze lub równe] 0,01

Wyniki pokazują, że w diadach heterogenicznych wykształcenie istotnie dodatnio koreluje z AKC $r(35)=0,30$, $p<0,05$, słabo i dodatnio z EMP i Wynikiem ogólnym. Natomiast, nie znaczący ujemny związek wykazuje z KON, a z ROZ zbliża się do poziomu wyraźnej zależności ($r(35)=-0,19$). Czas nieobecności ojca koreluje dodatnio z wymiarami inteligencji emocjonalnej, a z niektórymi związek jest istotny statystycznie: z ROZ $r(35)=0,47$, $p<0,01$ i KON $r(35)=0,32$, $p<0,05$ zaś, z Wynikiem ogólnym $r(35)=0,28$ ujaw-

nia wyraźną zależność. Podobne, dodatnie istotne związki występują między miejscem zamieszkania a EMP $r(35)=0,32$, $p<0,05$, wyraźną zależność nieistotną z AKC $r(35)=0,25$ i z Wynikiem ogólnym $r(35)=0,27$. Z pozostałymi wymiarami, zależność jest nie znacząca. Dalej, wyniki pokazują, że ilość rodzeństwa istotnie dodatnio koreluje z KON $r(35)=0,44$, $p<0,01$ także, z EMP, ROZ i Wynikiem ogólnym. Zaś, ujemnie i słabo koreluje z AKC $r(35)=-0,17$. Pozostaje wiek matki dla którego wynik związku wykazuje dodatnią i wyraźną zależność z KON ($r(35)=0,24$) choć, nieistotną statystycznie. Nie znaczącą zależność obserwuje się z ROZ oraz Wynikiem ogólnym. Zmienna ta, ujemnie koreluje z AKC i EMP.

Analogicznie, przeprowadzono analizę związku warunków rodziny w parach matka-córka. Wyniki w tab.4.

Tab. 4. Istotność związku warunków rodziny z wymiarami inteligencji emocjonalnej córek

Lp	Wymiary IE					Wynik ogólny
	Cechy rodziny	AKC	EMP	KON	ROZ	
1.	Wiek matki r t	-0,129 -1,023	0,057	-0,013	-0,062	0,047
2.	Wykształcenie r t	-0,093	0,010	0,072	0,217 1,751	-0,084
3.	Liczba dzieci r t	-0,188 -1,507	0,004	-0,091	-0,121	-0,034
4.	Czas nieobecności ojca r t	0,048	-0,021	-0,149 -1,486	-0,068	-0,089
5.	Miejsce zamieszkania r t	-0,082	-0,072	-0,023	0,046	-0,150 -1,194

n=64 liczebność córek

Wartości związków między cechami rodziny a wymiarami inteligencji emocjonalnej córek, w żadnym przypadku nie są istotnymi statystycznie choć, wykazują korelację o różnej sile i charakterze. Wykształcenie wyraźnie dodatnio koreluje z ROZ ($r(64)=0,21$). Dalej, pozytywna i nie znacząca zależność

występuje z EMP i KON. Ujemny związek obserwuje się z AKC i Wynikiem ogólnym. Czas nieobecności ojca, ujawnia dodatnią i słabą korelację z AKC natomiast, z pozostałymi wymiarami pokazuje ujemną nie znaczącą zależność. Miejsce zamieszkania wykazuje negatywny związek zarówno z AKC, EMP, KON i Wynikiem ogólnym, poza ROZ z którym, koreluje pozytywnie. Liczba rodzeństwa poza EMP, słabo negatywnie koreluje z pozostałymi wymiarami. Podobnie wynik dla związku między wiekiem matki, który poza EMP i Wynikiem ogólnym, pokazuje negatywną i nie znaczącą zależność.

Dyskusja i wnioski

Erikson E.H. jako główne zadanie okresu dorastania określił rozwój osobowości⁵², który ma swoje źródło w społecznym doświadczeniu jednostki⁵³. Dlatego wydaje się, że wyniki z badań są ważne ze względu na dorastanie, które jest czasem stresującym zarówno dla rodziców jak i dorastających. Trudności te powodowane są brakiem umiejętności by dać sobie radę z przejściem, z bycia dzieckiem w nową jakość bycia niezależnym⁵⁴. Dodatkowo, problem ten nasila niepełna struktura rodziny i brak identyfikacji cech, usprawniających lepsze funkcjonowanie matek z dorastającymi.

Znalezienie pozytywnych związków między warunkami rodziny a komunikacją matki oraz tymi samymi cechami, a wymiarami inteligencji emocjonalnej córek i synów, pomogłoby przynajmniej częściowo zidentyfikować problemy utrudniające odniesienie życiowego sukcesu oraz rozwijać przez młodych jak najlepiej swoje zdolności. Podążając dalej, być może istnieje możliwość znalezienia sposobu by tym problemom zapobiec i przynajmniej zacząć, odkrywać ukryte i obecnie nie w pełni wykorzystane przez nich, swoje predyspozycje. W tym celu, postawiono i przetestowano dwie hipotezy badawcze, w pierwszej oczekiwano, że warunki rodziny stanowią istotne predyktory komunikacji samotnej matki w diadzie homogenicznej, aniżeli heterogenicznej (hipoteza 1). Testy statystyczne mimo że, nie wykazały istotnych różnic pokazały, że otwartość komunikacji matki w diadzie z synem, wykazuje związek z wykształceniem i miejscem zamieszkania. Brak istotności nie wyklucza możliwości, że matki potrafią stwarzać dobre warunki swoim po-

⁵² Por. E.H. Erikson, *Identity: youth and crisis*. New York 1968.

⁵³ L. Kulik, *Predicting Gender Role Stereotypes among Adolescents In Israel: The Impact of Background Variables, Personality Traits, and Parental Factors*, *Journal of Youth Studies* 2005, 8, 1, s.123, dz. cyt.

⁵⁴ P. Noller, V. Callan, *Adolescents' Perceptions of the Nature of Their Communication with Parents*, *Journal of Youth and Adolescence* 1990, 19, 4, s. 350.

tomkom do otwartego wyrażania uczuć i emocji, czy być dobrym słuchaczem w rozmowie z nim. Dodatnia, choć nie istotna statystycznie i trudna do wyjaśnienia zależność, ujawniła się pomiędzy wiekiem matki a komunikacją z trudnościami. Natomiast, kolejny związek wydaje się logicznym następstwem, to jest ujemna wartość współczynnika korelacji między czasem nieobecności ojca, a komunikacją z trudnościami w tej diadzie. Wyjaśniając, brak ojca w rodzinie wyzwała u matki silniejszą tendencję do dyscyplinowania dorastającego syna i stawiania wobec niego oczekiwań. Sam zaś, przejmując rolę ojca pomagając i wspierając matkę w jej codzienności.

Adekwatnie do sytuacji niż matki w diadzie heterogenicznej, lepiej kontrolują stopień jawności komunikacji w diadzie homogenicznej, matki wykształcone i z miasta. Tak więc hipoteza 1 w której oczekiwano, że matki z diady homogenicznej uzyskają lepsze wyniki dla związku między warunkami rodziny a otwartością, została potwierdzona empirycznie. Można także zauważyć pewien trend wskazujący, że otwartość komunikacji matek w diadzie heterogenicznej wykazuje związek z tymi samymi zmiennymi, co w diadzie homogenicznej z tą różnicą, że czas nieobecności ojca negatywnie koreluje z wynikami komunikacji w parach matki z synem i negatywnie z otwartością w parach matki z córką. Otrzymane wyniki potwierdzają hipotezę i zgodnie z tym, co mówią wyniki badań W. Sikorskiego⁵⁵ pokazują, że wykształcenie rodziców i miejsce zamieszkania, sprzyja kształtowaniu jakości komunikacji, co bezpośrednio może przekładać się na aktywność młodzieży.

W hipotezie drugiej oczekiwano, że warunki rodziny samotnych matek wykazują istotny związek z wymiarami inteligencji emocjonalnej córek, aniżeli synów (hipoteza 2), które nie zostało w pełni potwierdzone. Wyniki ujawniały analizowane predyktory: wykształcenie, ilość dzieci, czas nieobecności ojca oraz miejsce zamieszkania wykazujące dodatni związek z wybranymi wymiarami inteligencji emocjonalnej synów. Wykształcenie wykazuje związek z akceptowaniem, wykorzystywaniem własnych emocji AKC w działaniu. Ilość dzieci i czas nieobecności ojca ze świadomą kontrolą emocji KON, który także koreluje z ROZ (rozumienie i bycie świadomym własnych emocji). Dodatni związek zachodzi między miejscem zamieszkania a EMP rozumianą jako rozpoznawanie i rozumienie emocji innych. Otrzymane wartości w każdym z tych przypadków, są istotnymi statystycznie. Zatem, odpowiadając na pytanie o związek między warunkami rodziny a wymiarami inteligencji emocjonalnej dorastających synów i córek można wskazać na wykształcenie, ilość dzieci, czas nieobecności ojca i miejsce zamieszkania.

⁵⁵ W. Sikorski, Postawy rodzicielskie w percepcji dorastających a poziom ich aspiracji edukacyjnych, „Psychologia Wychowawcza” 2000, nr 2-3, s. 190, dz. cyt.

Wprawdzie badania korelacyjne nie uprawniają do mówienia o determinantach, ale w świetle dotychczasowych wyników, wydaje się usprawiedliwione traktowanie warunków rodziny jako cech sprzyjających rozwojowi psychospołecznemu dorastających synów. Matka jest pierwszą osobą reprezentującą świat społeczny i ona dostarcza wzorców reagowania w różnych sytuacjach, m.in. oceniania i wyrażania, regulowania i wykorzystywania emocji w działaniu. Badane warunki rodziny mogą powodować wykształcenie zachowań mogących stać się predyktorami sukcesów życiowych. Z pewnością jednak rozumienie samego siebie, trafne odczytywanie własnych emocji i umiejętności samoregulacyjne będą ułatwiać, mobilizowanie się do wysiłku i pokonywanie trudności.

Dalej, wyniki ujawniły brak związku między warunkami rodziny a wymiarami inteligencji emocjonalnej córek. Współczynniki korelacji osiągnęły wartości nieistotne statystycznie a tym samym, nie potwierdziły założenia o związku rodzica tej samej płci z kształtowaniem inteligencji emocjonalnej córek. Choć warto zauważyć, związek wykształcenia matki z rozumieniem i byciem świadomym własnych emocji ROZ córki dla którego wynik jest dodatni i istotny z poziomem trendu. Brak istotności, nie wyklucza jednak możliwości, że wymiary inteligencji emocjonalnej dziewcząt mają związek z cechami rodziny samotnej matki. Negatywne oddziaływanie wieku matki, liczby dzieci na akceptowanie i wyrażanie swoich emocji AKC córek, czasu nieobecności ojca na świadomą kontrolę nad własnymi emocjami KON oraz miejsca zamieszkania na Wynik globalny inteligencji emocjonalnej, stawia otwarte pytanie o związek innych predyktorów. Biorąc dodatkowo pod uwagę, że wyniki wykazały, iż cechy charakteryzujące matki z diady heterogenicznej wykazują związek z wymiarami inteligencji emocjonalnej synów, anizeli u córek można wnioskować, że związek badanych cech w tych diadach jest bardziej intensywny niż, w homogenicznych, chociaż niekoniecznie lepszy.

Wyniki pokazały związek czasu nieobecności ojca z dwoma wymiarami inteligencji emocjonalnej u synów, ze świadomą kontrolą nad własnymi emocjami KON przejawianą w zdolności wyciszania emocji niepożądanych i wzbudzeniu pożądanych oraz ze zrozumieniem i byciem świadomym własnych emocji ROZ. Wnioskować można, że badane warunki rodziny nie mają wpływu na wyższą inteligencję emocjonalną i jej wymiary u córek. Tak więc w przeciwieństwie do nich, wyniki dla synów istotnie częściej wykazują związek z cechami osobowymi i społecznymi samotnej matki i można przychylić się do wniosku, że synowie w przeciwieństwie do córek, wyciągają korzyści emocjonalne z warunków, w których znalazła się rodzina samotnej matki.

Nie potwierdzono więc, argumentów wysuwanych na korzyść dzieci wychowywanych przez rodzica tej samej płci, w parach matka-córka. Oczekiwanie lepszego oddziaływania matek w diadzie z córkami ma podstawę w przekonaniach o roli płci w procesie socjalizacji dziecka, które może być lepiej rozumiane przez rodzica tej samej płci⁵⁶.

Wyniki badań potwierdzają cytowane w literaturze psychologicznej, efekty dotyczące sposobów wychowywania dzieci związanych z czynnikami socjodemograficznymi. Wyniki badań Firkowskiej-Mankiewicz na które powołuje się E. Dryll pokazują, że lepiej wychowują dzieci osoby wykształcone i z dużych miast⁵⁷. Sposób traktowania rozwoju dziecka przez tych rodziców sprawia, że mają lepsze wyniki w zakresie osiągnięć szkolnych. Rodzice posiadające wyższe wykształcenie, inaczej postępują w sytuacjach związanych z nauką szkolną dziecka. Choć wydaje się, że same warunki rodziny nie przesądzają o tym, jak faktycznie przebiega proces wychowania w środowisku rodzinnym i zapewne zależy od wielu innych czynników, wartości w różny sposób realizowanych w toku codziennych interakcji. Wyniki badań pokazują więc, że relacje synów z matką są ważniejsze dla ich rozwoju emocjonalnego, niż dla córek. Stąd wniosek, że samotne matki o wysokim zaangażowaniu w kontakt z synem, będą bardziej skuteczne w kształtowaniu inteligencji emocjonalnej oraz niektórych jej wymiarów, aniżeli z córką. Rozważając te wyniki można sugerować, że matki mogą wkładać więcej wysiłku w umocnienie związku z swoimi synami, aniżeli z córkami. Mocniejszy związek pomiędzy matką, a synem może również wynikać z pragnienia rozumienia przez synów swoich doświadczanych emocji a to cecha, która bardziej przybliży do rozmów z matką. Jest to zgodne z wnioskami wysuniętymi przez J. Kushner, S. H. Cho, S. M. Lee, którzy analizowali prace Powell i Downey⁵⁸. Ze względu na teoretyczny charakter tych wyjaśnień i występujące sprzeczności z pozostałą literaturą, warto byłoby zbadać te kwestie bardziej szczegółowo w przyszłości. Szczególnie, że przeprowadzone badania dotyczą specyficznego geograficznego regionu (południe Polski) w którym, istnieją specjalne lokalne warunki, za najważniejszy można uznać fakt centralnej roli matki w rodzinie.

⁵⁶ M.E. Lamb, *Fathers and child development: An integrated overview*, w: *The role of the father in child development*, red. M. Lamb, New York 1981, s.1-70, dz. cyt.

⁵⁷ Zob. Firkowska-Mankiewicz 1993 za: E. Dryll, *Interakcja wychowawcza*, Warszawa 2001.

⁵⁸ Zob. Powell, Downey za: J. Kushner, S.H. Cho, S.M. Lee, *Effects of Parent's Gender, Child's, and Parental Involvement on the Academic Achievement of Adolescents in Single Parent Families, Sex Roles* 2007, 56, pp. 149-157.

Podsumowując, związek warunków rodziny z jakością komunikacji zależy od płci dorastającego, choć są zmienne, które mogą być identyfikowane jako wspomagające lub utrudniające komunikację, niezależnie od rodzaju diady. Miejsce zamieszkania i wykształcenie samotnej matki, wydaje się być ważnym predyktorem tworzącym warunki, sprzyjające otwartej komunikacji oraz korzystnemu rozwojowi psychospołecznego synów. Zmienna wykształcenia matki wskazuje na chęć by odpowiadać szczerze na pytania i aby zobaczyć punkt widzenia syna. Zdaniem S.R. Wilson'a i C.M. Sabee zapewnienia to możliwość większego postępu w rozwiązywaniu problemów⁵⁹. Według I. Obuchowskiej dorastający doświadczą silnej potrzeby wsparcia emocjonalnego od rodziców w trudnym okresie dojrzewania, potrzebuje mądrych autorytetów, które mogą dostarczyć wiarygodnych i przydatnych informacji⁶⁰. Dorastającym córkom brak ojca utrudnia osiąganie wysokiego poziomu rozwoju psychospołecznego co z kolei, może utrudniać w szkole osiąganie sukcesów. Zamiast tego, matka ze względu na brak wiedzy, często znieważa i krzywdzi emocjonalnie dorastającą.

Wnioskując ostatecznie, byłoby najbardziej korzystne by inwestować w edukację samotnych matek w celu umożliwienia ich dorastającym dzieciom, rozwijania swoich zdolności na najwyższym poziomie. Wyniki sugerują, że powodem wyższej inteligencji emocjonalnej i wyższych poziomów jej niektórych wymiarów, wykrytych u badanych synów, nie mogą być tylko analizowane warunki rodziny lecz, muszą występować inne przyczyny tego zjawiska. Znalazienie odpowiedzi na postawione pytania badawcze zapewne pomoże przynajmniej częściowo zidentyfikować problemy, które mogą stać na drodze dorastających córek i synów pochodzących z rodzin samotnych matek. Choć, zagadnienie to wymaga dalszych badań aby ocenić inne zmienne, które mogą być charakterystyczne dla badanych związków na geograficznym obszarze, jakim jest południowa Polska.

⁵⁹ S. R. Wilson, C. M. Sabee, Explicating communicative competence as a theoretical term, w: *Handbook of communication and social interaction skills*, red. J. O. Greene, Burleson Hillsdale 2003, s. 3-50.

⁶⁰ I. Obuchowska, *Adolescencja*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, s.163-201.

Elżbieta Napora: The relationship between the communication of a single mother, sons' and daughters intelligence and the family features

To examine the relationship between the family features and the communication of a single mother and emotional intelligence in pairs with daughter and son, the writer tested 99m mothers and the same number of adolescents coming from the south of Poland. The statistical analysis has demonstrated that the education and dwelling place basically improve the communication in the girls' estimation, without showing a substantial connection with dimensions of emotional intelligence. A contrary dependence was observed in pairs with son, where these conditions show a substantiation relationship with some of the dimensions, but without estimation of communication styles. Apart from these, the age of mother, number of children, father's period of absence indicate a varying force and character of the relationship between communication, and dimensions of emotional intelligence of adolescents.